

ศึกษาการบรรลุธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา THE STUDY OF LAYMAN ENLIGHTENMENT IN BUDDHIST SCRIPTURES

เตชิน อิศระภาณวงศ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

บทคัดย่อ

การบรรลุธรรมเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ เกณฑ์ของการบรรลุธรรม คือ ศักยภาพในการละสังโยชน์ 10 ประการ สำหรับการบรรลุธรรมของฆราวาสนั้นปรากฏในพระไตรปิฎกทั้งในระดับโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ อย่างไรก็ตาม ฆราวาสแม้จะบรรลุธรรมก็ยังคงดำเนินชีวิต ประกอบธุรกิจการงานตามแบบของฆราวาส แต่มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาจากคนธรรมดาทั่วไป ที่โดดเด่นคือความมั่นคงในพระรัตนตรัย ศีล สมาธิและปัญญา ยกเว้นเข้าสู่ความเป็นอรหันต์ ส่วนแนวทางปฏิบัติของฆราวาสเพื่อการบรรลุธรรม ได้แก่ การปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา ให้สมบูรณ์ อีกประการหนึ่งคือการปฏิบัติตามหลักอนุบุพพิกา 5 ชั้น ประกอบด้วยขั้น ทานกถา ขั้นศีลกถา ขั้นสัคคกถา ขั้นกามาทีนวกถา และขั้นเนกขัมมกถา

คำสำคัญ: ฆราวาส บรรลุธรรม พระพุทธศาสนา

Abstract

The study found that enlightenment is the ultimate goal of Buddhism. for appreciating Nibbana. There are 4 levels. namely Sotâpanna. Sakadâgâmi. Anâgâmi and Arahan. There is the same criterion of enlightenment. including the abandonment of 10 items in Samyojana. For the status of householders who enlighten reveal. they have to live. run a business according to householders. but there are ways of living that raises from ordinary person because of the ability to discard Samyojana as they attained that distinguished Dhamma is the stability of the Triple Gem. the Virtue. the concentration and the wisdom. except at the level of Buddhist Saint that has to be ordained or Nibbana on that day. The practicing guidelines of householders for enlightening. including self-practice according to the principles of threefold training. namely Adhisila-sikkhâ. Adhicitta-sikkhâ and Adhipaññâ-sikkhâ. By the way. that is to

follow the 5 steps of Anupubbikathā. including Dānakathā. Silakathā. Saggakathā. Kāmādinavakathā and Nekkhammakathā

Keywords: householder. enlightenment. Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเพราะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้อยู่เหนือธรรมชาติได้ มนุษย์ที่สามารถพัฒนาจิตให้หมดกิเลสนั้นจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ดังพุทธพจน์ว่า ในหมู่มนุษย์ผู้ที่ฝึกดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด (ขุ.ธ.(ไทย) 25/321/133) และหากฝึกจนบรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งในพระพุทธศาสนาจะเรียกว่า อริยบุคคล คือ บุคคลที่ประเสริฐสุดกว่าบุคคลทั่วไป จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ โสตาบัน สกทาคมี อนาคามี และอรหนต์ ประกอบกับพุทธศาสนาไม่ได้แบ่งชั้น วรรณะ เพศ วัยในการบรรลุธรรม มนุษย์ทุกคนจึงสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ และเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาก็คือการบรรลุธรรม ซึ่งเป็นสภาวะที่รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะสนับสนุนการออกบวชเป็นพระภิกษุเป็นอุคตเพศ แต่จากคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีเฉพาะแต่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น ยังมีอุบาสกอุบาสิกาที่ครองเพศฆราวาสบรรลุธรรม ซึ่งมีตั้งแต่ระดับโสดาบันจนถึงพระอรหนต์ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า แม้เพศฆราวาสจะไม่จัดเป็นอุคตเพศ แต่ก็สามารถบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงคืออรหนต์ได้ ซึ่งไม่มีความแตกต่างจากการออกบวชเป็นพระภิกษุหรือภิกษุณีเลย จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า ฆราวาสเมื่อบรรลุธรรมแล้วมีสถานะเป็นอย่างไร มีกระบวนการบรรลุธรรมเป็นอย่างไร และหลักธรรมใดที่ฆราวาสบรรลุธรรม ประกอบกับแนวคิดเรื่องฆราวาสบรรลุธรรมเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจทั้งในฝ่ายเถรวาทและมหายาน ในสังคมก็เกิดความสับสนเพราะมีการอ้างตนว่าบรรลุธรรม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา โดยศึกษาฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและวิเคราะห์ถึงการบรรลุธรรมของฆราวาส เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและสัมมาปฏิบัติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ส่งผลให้ฆราวาสบรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์การบรรลุธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา ทั้งด้านความหมาย ประเภท และลักษณะของการบรรลุนิพพาน และขรรวาสที่บรรลุนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลการบรรลุนิพพานของขรรวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยแยกออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ ประวัติของผู้บรรลุนิพพาน มูลเหตุของการบรรลุนิพพาน หลักธรรมหรือพระสูตรที่ทำให้บรรลุนิพพาน และกระบวนการบรรลุนิพพาน
4. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง
5. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ขรรวาสที่บรรลุนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการศึกษาพบว่า การบรรลุนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเพื่อการเข้าถึงพระนิพพาน คือ ความดับทุกข์ ดับตัณหา และกองทุกข์ทั้งปวง เข้าสู่โลกุตตรธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์. 2556) การบรรลุนิพพานนั้นมีศัพทบาลีที่เป็นไวพจน์กันหลายศัพท์ เช่น ปฏิวะโร อธิคโม ปัตติ อภิสมโย สัจฉิกิริยา ญาณทัสสนะ และวิโมกข์ (พระมหาเมธี ภาวโร. 2558) ในภาษาไทยมีความหมายถึงการเข้าถึงสภาวะอันประเสริฐ (อริยะ) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสภาวะที่สิ้นไปแห่งกองทุกข์ทั้งหมดทั้งปวง ผู้ที่บรรลุในขั้นใดขั้นหนึ่งตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็น อริยบุคคล ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ระดับตามศักยภาพของการละสังโยชน์ คือ

1. ระดับโสดาบัน คือ ผู้ถึงกระแสคือเข้าสู่มรรคที่จะนำไปสู่พระนิพพานเดินทางได้ถูกต้อง แท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้ว เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณ ในสมาธิ และทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ 3 ประการคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด

2. ระดับสกทาคามี คือ ผู้กลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ 3 ประการคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปราคาสได้เด็ดขาด และทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง

3. ระดับอนาคามี คือ ผู้จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้นในสุทธาวาสพรหมโลกนั้น ไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์เบื้องต้น 5 ข้อคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปราคาส กามราคะและภวัชระได้เด็ดขาด 4 . ระดับอรหันต์ คือ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษหรือผู้หักกำแพงสังสารจักรได้แล้ว ผู้ห่างไกลกิเลสแล้ว เป็นผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก ผู้ไม่มีความลับในเรื่องทำบาป เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง ละสังโยชน์ได้ทั้ง 10 ข้อได้สิ้นเชิง

ภาวะของการบรรลุธรรมสามารถจำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ 1. ภาวะทางปัญญา เป็นปรีชาญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนเห็นแต่ความว่าง (สุญญตา) ของทุกสิ่งทุกอย่าง ความยึดมั่นในสิ่งใดๆ กำหนดสิ้นไป พ้นจากความเขลา หายจากความมืด เป็นแสงสว่างที่ยิ่งกว่าแสงสว่างของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ 2. ภาวะทางจิต จิตไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เฝ้าฝันหรือเฝ้าฝันเป็นจิตที่ปราศจากราคะโทสะโมหะที่เป็นเหตุให้ทำความชั่วเสียหายร้ายแรงอันเป็นหลักประกันความสุจริตในการทำงาน ไม่มีความหวาดเสียวสะดุ้งสะท้านหวั่นไหวต่อการรับรู้อารมณ์ และ 3. ภาวะทางความประพฤติหรือการดำเนินชีวิต ที่จะประพฤติดนให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). 2542)

พระสาวกที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีเป็นจำนวนมาก ในงานวิจัยนี้ได้นำมาเสนอในระดับละ 3 ท่าน รวมเป็น 12 ท่าน พระสาวกที่บรรลุธรรมระดับโสดาบัน ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร อนาถปิณฑิกเศรษฐี และ นางวิสาขามหาอุบลิกา พระสาวกที่บรรลุธรรมระดับสกทาคามี ได้แก่ นางสุนณาเทวี นางอุตตราธิดาของปุณณเศรษฐี และนายอสิทัตตะ พระสาวกที่บรรลุธรรมชั้นอนาคามี ได้แก่ จิตตคหบดี อุคคเศรษฐี และ สันธานคหบดี พระสาวกที่บรรลุธรรมชั้นอรหันต์ ได้แก่ พระเจ้าสุทโธทนะพระนางเขมา และพระพาหิยทารุจีริยะ

หลักธรรมที่ส่งผลให้พระสาวกบรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการศึกษาพบว่า หลักธรรมที่ส่งผลให้พระสาวกบรรลุธรรมนั้นมีอยู่มากตามจำนวนผู้ที่บรรลุธรรม เช่น พระปัญจวัคคีย์ได้ฟังอนัตตลักษณะสูตรจึงได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมกัน แต่ในงานวิจัยนี้จะได้แสดงเฉพาะหลักธรรมของพระอริยบุคคลที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์จำนวน 12 ท่าน รวม 6 หัวข้อธรรมดังนี้

1. อนุพุทธานุภาพ แปลว่า เรื่องหรือคำสอนที่แสดงไปโดยลำดับ หรือวาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ (พระธรรมกิตติวงศ์. 2548) วาจาเป็นเครื่องกล่าวแสดงธรรมโดยลำดับเป็นหมวดธรรมแรกก็นำมาแสดงแก่ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ใช่นักบวช มีเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสตัณหาของ

ผู้ฟังให้ประเด็นขึ้นไปเป็นชั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมัตถ์ ประกอบด้วย 5 คาถาคือ ทานกถา ศีลกถา สัคคกถา กามาทิณวาทกถา และเนกขัมมกถา แม้อนุพุพพิทกถาจะเป็นธรรมเบื้องต้นแต่ก็ส่งผลให้ผู้ฟังบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้เป็นจำนวนมาก เช่น ดาบส 500 คน ชัมพูกาชีวก พระเจ้ามหากัปปิยะและพระนางอโนชาเทวีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ นายนันทโคบาล มิคเรศฐิบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 1/2/1/98-100) เป็นต้น

2. อริยสัจ 4 หมายถึง ธรรมชาติที่มีสภาพของตนเอง คือ จริจ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่นที่ผู้อบรมบารมี (นับแสนกัป) มีพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกเท่านั้นที่มีปัญญาขั้นสูงสุดเข้าใจได้ ประกอบด้วยองค์ธรรม 4 ประการ คือ ทุกขอริยสัจ สมุทัยอริยสัจ นิโรธอริยสัจ และมรรคนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (วิม.ท. (ไทย) 4/14/18) เมื่อว่าโดยสรุปแล้วอริยสัจ 4 สามารถย่อให้เหลือเพียงทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนี้แก่บุคคลอื่นก็เป็นเหตุให้มีผู้บรรลุธรรมในระดับต่างๆ ตั้งแต่โสดาบันจนถึงอรหันต์ จึงถือว่าอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่สำคัญมากในพระพุทธศาสนา

3. สังขารกถา เป็นธรรมที่ท่านจิตตคหบดีได้จากพระสารีบุตรเถระ เมื่อท่านได้ฟังแล้ว ได้พิจารณาเห็นสังขารที่ได้เคยถูกบีบครั้นมาในชาติก่อนทำให้บรรลุอนาคามีผล (ขุ.ธ.อ. (ไทย) 41/247) สังขารเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นจากอวิชชา มีความไม่เที่ยง แปรเปลี่ยน และเป็นทุกข์ การเข้าไปยึดติดในสังขารทั้งหลายทั้งดี ไม่ดี หรือกลางๆ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งสิ้น ความสงบแห่งสังขารทั้งปวงจึงเป็นเหตุแห่งความสุข สังขารมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายองค์ธรรม ได้แก่ สังขารในชั้น 5 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรงแม้สัตว์เหล่าอื่นที่ก็อยู่ในภพที่มีชั้น 5 สังขารในปัจจุสมุปบาท มีการปรุงแต่งเป็นลักษณะมีความพยายาม (เพื่อก่อปฏิสนธิ) และสังขารในไตรลักษณ์

4. การละกามคุณ เป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงแก่อุคคเสศฐิ โดยกล่าวถึงกาม 2 ชนิด คือ วัตถุกาม คือ สิ่งที่เป็นวัตถุสิ่งของซึ่งทำให้ไปติดใจหรือไปหลงใหลในสิ่งนั้น และกิเลสกาม คือ ตัวจิตที่เป็นตัวใคร่ในด้านกาม ไม่เป็นวัตถุแต่เป็นความใคร่ ความคิด ความพอใจ ความกำหนด โดยสรุปแล้วคือความใคร่ 5 ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส

5. กถาว่าด้วยการตัดราคะ เป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงโปรดพระนางเขมาเถรี ผู้ที่หลงใหลในความสวย ความงามของตนเอง โดยสรุปกล่าวถึง ราคะจิต หมายถึง ผู้ที่ลุ่มหลงในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส จิตมีความประณีตละเอียดอ่อน และระลึกถึงความสุขที่ได้รับจากผัสสะทั้งห้าอยู่ทุกลมหายใจไม่เคยเบื่อและพร้อมที่จะแสวงหาสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าจะยากเย็นแสนเข็ญเพียงใดก็ตาม เนื่องจากราคะเป็นลักษณะของการหลงในความสวย ความงาม ธรรมที่เหมาะสมสำหรับการตัดราคะ จึงได้แก่ อสุภกรรมฐาน (กรรมฐานที่พิจารณาถึงความไม่สวย ไม่งาม) และปฏิกุศลสัญญากรรมฐาน (กรรมฐานที่พิจารณาสิ่งที่เศร้าหมอง)

6. อินทริยสังวรณ์ เป็นหลักธรรมที่พระพาหิยะได้รับฟังจากพระบรมศาสดาเฉพาะพระพักตร์ หลังจากที่ถูกขอลถึง 3 ครั้ง พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสโดยย่อว่า อินทริยสังวร หมายถึง ความสำรวมอินทริย 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้อินทรีย์ยินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ โดยมีสติคอยกำกับเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ จะทำให้ไม่เกิดความยินดีหลงติดในสิ่งที่พอใจและไม่เกิดความยินร้ายในสิ่งที่ไม่พอใจ

วิเคราะห์การบรรลุธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

จากการศึกษาพบว่า การเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีความสมบูรณ์ทั้งศาสตร์ คือ องค์ความรู้ และศิลป์ คือ เทคนิคการแสดงธรรม พร้อมทั้งอรรถะ (เนื้อความ) และพยัญชนะ (กลวิธี) ดังจะเห็นได้จากเมื่อผู้ใดได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้ แต่ก็เชื่อว่าทุกคนจะพ้นทุกข์ในระดับเดียวกันเสมอไป เพราะว่ามันุษย์ไม่เหมือนกันทุกคน ดังนั้น ระดับของการบรรลุธรรมจึงแตกต่างกันไป แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าสามารถจำแนกธรรมออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. หลักธรรมพื้นฐาน หมายถึง หลักธรรมที่ผู้บรรลุธรรมส่วนมากได้ฟังเหมือนกัน และเป็นปกติที่พระพุทธเจ้าจะแสดงหลักธรรมนี้ ได้แก่ อนุบุพพิกขาและอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นวิธีการสอนในแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ การแสดงไปตามลำดับ เป็นพื้นฐานแก่บุคคลทั่วไปที่มีชนกบวชเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของผู้ฟังก่อนเสมอหลังจากนั้นจึงทรงแสดงสามุกังสิกเทศนาหรืออริยสัจ 4 ซึ่งเป็นธรรมะขั้นสูงต่อไป แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการแสดงอนุบุพพิกขาแต่ละครั้งนั้นจะแสดงโดยย่อเท่านั้น แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1. ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นตอนก่อนการแสดงธรรม พระพุทธเจ้ามีวิธีเตรียมการผู้ฟังโดยการพิจารณา 3 ด้าน ได้แก่ ตรวจสอบอภัยาศัย ตรวจสอบศรัทธา และตรวจสอบความพร้อม 2. ขั้นเทศนาการ เป็นขั้นตอนการแสดงบุพพิกขา โดยปกติพระพุทธองค์จะทรงแสดงอนุบุพพิกขาตามอภัยาศัยของผู้ฟัง โดยมีจุดประสงค์ให้จิตของผู้ฟัง เป็นจิตควรอ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส และพร้อมที่จะรับพระธรรมเทศนาขั้นสูงขึ้นไป และ 3. ขั้นพัฒนาการ เป็นขั้นตอนการแสดงอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มักจะแสดงหลักจากอนุบุพพิกขา ทั้งนี้เพราะบุคคลมีจิตควรแล้ว คือ จิตที่เหมาะสมแก่การงาน จิตที่น้อมไปในสมาธิปฏิบัติโดยปราศจากวิจิกิจฉา นิวรณ์

2. หลักธรรมพิเศษที่ทำให้บรรลุธรรมขั้นสูง เป็นการที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกที่จะแสดงธรรมเพื่อโปรดบุคคลตามจริตของแต่ละบุคคล เพื่อให้บรรลุธรรมตามที่ปรากฏในเครือข่ายแห่งพระญาณ

สำหรับสถานะของฆราวาสที่บรรลุธรรม พบว่า ในพระพุทธศาสนาเรียกผู้บรรลุธรรมว่า อริยบุคคล ในส่วนของฆราวาสแม้จะบรรลุธรรมก็ยังคงดำเนินชีวิต ประกอบธุรกิจกิจการงานตามแบบของฆราวาส แต่มีแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยกระดับขึ้นมาจากคนธรรมดา เพราะความสามารถในการละสังโยชน์ได้ตามที่ตนบรรลุธรรม จำแนกตามระดับของการบรรลุธรรม ดังนี้

1. สถานะของฆราวาสที่บรรลุโสดาบัน แบ่งเป็นสถานะในภพที่บรรลุธรรม จะมีปกติการใช้ชีวิตแทบไม่เห็นความแตกต่างจากปุถุชนมากนัก จะมีลักษณะพิเศษกว่าปุถุชนในเรื่องการบริจาทาน คือ ไม่มีความตระหนี่ในการบริจาทาน และมีความมั่นคงในพระรัตนตรัย ส่วนสถานะในภพหน้าจะท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ปะปนกันไปไม่เกิน 7 ชาติ บ้าง หรือมาเกิดอีกเพียงสองสามครั้งบ้าง หรือจะมาเกิดในมนุษย์โลกอีกเพียงครั้งเดียวบ้างตามลักษณะที่ตนบรรลุ

2. สถานะของฆราวาสที่บรรลุสกทาคามี แบ่งเป็นสถานะในภพที่บรรลุธรรม มีวิถีชีวิตคล้ายกับผู้เป็นพระโสดาบันที่ยังอยู่ครองเรือน แต่คุณภาพของจิตนั้นมีความแตกต่างกันเพราะพระสกทาคามีจะละสังโยชน์เบื้องต้น 3 อย่าง จะไม่มีการประพฤติดำเนินการที่ผิดความสามัคคี มีแต่พูดให้เกิดความสมัคสมานสามัคคีและเป็นธรรมเพื่อให้แต่ละฝ่ายมีความเจริญในธรรมยิ่งขึ้นไป ส่วนสถานะในภพหน้าส่วนมากพระสกทาคามีจะบังเกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจรและจะมาเกิดอีกเพียงครั้งเดียว

3. สถานะของฆราวาสที่บรรลุอนาคามี แบ่งเป็นสถานะในภพที่บรรลุธรรม เนื่องจากพระอนาคามีเป็นพระอริยบุคคลที่พัฒนาจิตมาจากพระสกทาคามีถือได้ว่าเกิดจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาก คือ ราคะ โทสะ และโมหะจะหมดไปทันที ไม่ถูกกามคุณชนิดใดชนิดหนึ่งครอบงำจิตอีก แม้จะอยู่ครองเรือน การมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรสจะหมดไปในทันทีทันใด ทั้งความโกรธเคืองก็จะไม่เข้าไปปรุงแต่งจิตอีก ส่วนสถานะในภพหน้าย่อมจะมีกำเนิดเป็นโอปปาติกะในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสหรือโลกุตระภูมิจะไม่กลับมาเกิดอีกและจะเข้าปรีณิพพานในพรหมโลกนั้น

4. สถานะของฆราวาสที่บรรลุอรหัตต์ แบ่งเป็น สถานะในภพที่บรรลุธรรม เนื่องจากพระอรหัตต์เป็นผู้ดับกรรมหรือสิ้นกรรม การกระทำของท่านไม่เป็นกรรมอีกต่อไป จึงไม่สามารถดำรงอัตภาพความเป็นปุถุชนอยู่ได้ จะต้องออกบวชหรือปรีณิพพานในวันนั้น การดำเนินชีวิตของพระอรหัตต์ในรูปแบบของคฤหัสถ์ไม่มี ส่วนสถานะในภพหน้าของพระอรหัตต์จึงไม่ปรากฏอีก

แนวทางปฏิบัติของฆราวาสเพื่อการบรรลุธรรม เนื่องจากการบรรลุธรรมนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและต้องอาศัยบุญบารมีที่สั่งสมมาด้วย แต่ฆราวาสก็สามารถปฏิบัติตนเพื่อบ่มงูสุมการบรรลุธรรมได้ตามหลักหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ด้วยการเจริญสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา และแนวทางปฏิบัติของฆราวาสตามหลักอนุบุพพิกา ซึ่งผู้วิจัยจำแนกออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นสละอัตตา (ทานกถา) ขั้นสร้างบารมี (ศีลกถา) ขั้นชี้เป้าหมาย (สัคคกถา) ขั้นคลายกำหนด (กามาทีนวกถา) และขั้นสลัดจากกาม (เนกขัมมกถา)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องฆราวาสบรรลุธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั่วไป ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะทางวิชาการและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

การบรรลุลหธรรมเป็นวิสัยเฉพาะของผู้บรรลุลหธรรม การทำความเข้าใจสภาวะและสถานะของผู้บรรลุลหธรรมเป็นเรื่องที่ยากสำหรับปุถุชนคนธรรมดา ประกอบกับผู้บรรลุลหธรรม ถ้าเป็นพระภิกษุจะไม่สามารถบอกได้ว่าตนเองบรรลุลหธรรม หากไม่บรรลุลหธรรมจริงอาบัติปาราชิก แต่หากบรรลุลหธรรมจริงก็ยั้งต้องอาบัติปาจิตตีย์ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์เมื่อบรรลุลหธรรมจึงไม่สามารถประกาศว่าร้องได้ ส่วนในสังคัมปัจจุบันที่มีพระสงฆ์ออกมาประกาศว่าตนเองบรรลุลหธรรม จัดงานวันบรรลุลหธรรม จนทำให้เกิดความสับสนในแง่ของพระวินัยและความสับสนของพุทธศาสนิกชน จึงควรมีการตรวจสอบและนำพระวินัยมาวินิจฉัยอย่างตรงไปตรงมา ส่วนฝ่ายฆราวาสนั้น ไม่มีข้อบัญญัติในการอวดคุณวิเศษนี้ จึงปรากฏว่ามีฆราวาสออกมาประกาศตนบรรลุลหธรรมเป็นจำนวนมาก บางคนทำตนอยู่เหนือพระสงฆ์ บางครั้งพระสงฆ์บางรูปยอมยกมือไหว้สักการะ ประเด็นละเอียดอ่อนเหล่านี้ คณะสงฆ์ควรเข้ามากำกับอย่างจริงจังและถูกต้อง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

เนื่องจากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องฆราวาสบรรลุลหธรรมที่ปรากฏในพระพุทธานุสา ผู้วิจัยได้ศึกษาฆราวาสที่บรรลุลหธรรมในแต่ละระดับเพียงระดับละ 3 ท่าน ด้วยข้อจำกัดของเวลาและความรู้ ทำให้ไม่สามารถแสดงประวัติและหลักธรรมที่ฆราวาสได้บรรลุลหธรรมได้อย่างครบถ้วน จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปนี้ ดังนี้

1. ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลหธรรมของฆราวาสและผู้ที่อยู่อกบวช (ภิกษุ-ภิกษุณี) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับสถานะและบทบาทภายหลังการบรรลุลหธรรม
2. ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลหธรรมของพระพุทธานุสาเถรวัตรและมหายาน
3. สังคัมไทยกับความเข้าใจเรื่องการบรรลุลหธรรมอย่างถูกต้อง เพื่อตอบโจทย์ที่มักมีบุคคลอ้างว่าตนเองบรรลุลหธรรมในสังคัมปัจจุบัน

บทสรุป

การบรรลุลหธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธานุสาไม่ได้จำกัดการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดไว้เฉพาะแต่นักบวชเท่านั้น เป็นการยืนยันความเท่าเทียมกันของศักยภาพมนุษย์ โดยมีเกณฑ์จำแนกระดับการบรรลุลหธรรม คือ ความสามารถในการละสังโยชน์ 10 ประการ ฆราวาสเมื่อบรรลุลหธรรมแล้วสามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติ ไม่แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป เพียงแต่ระดับคุณธรรมและความมั่นคงในพระรัตนตรัย พร้อมทั้งศีล สมาธิและปัญญาจะสมบูรณ์มั่นคงยิ่งขึ้นตามระดับขั้นที่บรรลุ ยกเว้นพระอรหันต์ที่ไม่มีภพใหม่แล้ว จึงไม่อาจคงเพศฆราวาสไว้ได้อีก สำหรับกระบวนการบรรลุลหธรรมนั้น แม้ฆราวาสแต่ละท่านจะได้รับฟังพระธรรมเทศนา

ที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามจริตของแต่ละคน แต่กระบวนการบรรลุนั้นมีลำดับที่เหมือนกัน เริ่มต้นที่สมาธิจนถึงสมาสมาธิ โดยย่อคือไตรสิกขานั้นเอง

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การบรรลุนั้นของฆราวาสนั้นแทบจะไม่แตกต่างจากการบรรลุนั้นของนักบวช จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า เหตุใดพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นที่การออกบวชเพื่อบรรลุนั้น โดยส่วนตัวของผู้วิจัยเห็นว่า เพศฆราวาสนั้นคับแคบ วุ่นวายด้วยครอบครัว มีภาระในการประกอบกิจการงาน เกี่ยวข้องกับปณิธิ เป็นเหตุขัดขวางหรือชะลอการเข้าถึงอริยธรรม ส่วนการออกบวชนั้นเป็นทางลัด มุ่งตรงต่อพระนิพพาน แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็นฆราวาสก็สามารถบรรลุนั้นได้ ทั้งนี้ ฆราวาสที่มุ่งต่อการบรรลุนั้นจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหนทางอันประเสริฐอย่างสูงสุคนั่นเอง

References

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 25. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติธรรม. 2556.
- พระมหาเมธีนา ถาวโร (ไชยอุดม). “ศึกษาการบรรลุนั้นของพระวงศ์สเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2558.
- พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทรเปล่ง). “การศึกษาเรื่องการบรรลุนั้นในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2542.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.